

Szociológiai Szemle 26(3): 56–77.

Választójog és intergenerációs igazságosság: Témakeretezés és választói attitűdök¹

Gulyás Attila – Janky Béla

Gulyas.Attila@tk.mta.hu, Janky.Bela@tk.mta.hu

Beérkezés: 2016.10.05.

Átdolgozott változat beérkezése: 2016.11.03.

Elfogadás: 2016.11.27.

Összefoglaló: Tanulmányunkban a fiatalok nagyobb politikai súlyát biztosító választójogi reformok lehetőségeit vizsgáljuk a téma keretezését manipuláló survey-kísérlet segítségével. Kutatásunk kiinduló feltevése szerint az elit diskurzus torzításai következtében a választópolgárok nem érzékelik az állami újraelosztás intergenerációs egyenlőtlenségeit, és emiatt nem gondolják, hogy az egyenlőtlenségek fenntartását segítő, a felnőttek egyenlő választójogán nyugvó rendszereken változtatni kéne. Elemzésünk áttekinti az intergenerációs igazságosság növelését célzó választójogi törekvéseket, és bemutatja az ezerfős online lakossági mintán végzett felmérésünk eredményeit. A survey-kísérlet adatai azt mutatják, hogy a generációk közötti újraelosztás szempontjainak felvetése érdemben növeli a fiatalabb korosztályok érzékenységét a fiatalok politikai jogai iránt, de nem csökkenti a reformok erős elutasított-ságát a középkorúak és idősek körében.

Kulcsszavak: intergenerációs igazságosság, választójog, survey-kísérlet, Magyarország

Bevezetés

Az alábbi tanulmány olyan választójogi reformok támogatottságát vizsgálja, amelyek a jelenlegi rendszernél jobban biztosíthatnák a fiatalok és a jövő generációk érdekeinek figyelembevételét. Elemzésünk nem a jelenlegi attitűdök háttérének szociodemográfiai vizsgálatára koncentrál. Kutatásunk fókuszában a közügyekkel kapcsolatos diskurzus és a vonatkozó reformok támogatottsága közötti kapcsolat áll. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy az állami újraelosztási dilemmák keretezése hogyan befolyásolja a fiatalok és a jövő generációk politikai (választói) jogai iránti érzékenységet. Kérdéseink megválaszolásához ún. survey-kísérletet végeztünk, amelyben a lakossági mintába került egyének egy része (a „kezelt csoportokba” tartozók) azután válaszolt a választójoggal kapcsolatos kérdéseinkre, hogy az állami újraelosztással kapcsolatos dilemmákat valamilyen célzatos módon prezentáltuk neki.

Kiindulópontunk az a feltevés, miszerint az állam szerepével foglalkozó közéleti diskurzusokban háttérbe szorulnak az újraelosztás intergenerációs aspektusai. Az elit

1 A kutatást a K112900 jelű OTKA-NKFIH projekt keretében végeztük. A projekt vezetője Jakab András. Köszönettel tartozunk neki, valamint Könczöl Miklósnak, Medgyesi Mártonnak és a projekt többi résztvevőjének a kérdőív elkészítésében nyújtott segítségükért.

diskurzus torzításai következtében a választópolgárok nem érzékelik a jelenlegi jóléti rezsimek intergenerációs igazságtalanságait, és ez lehet az egyik oka annak, hogy döntő többségük nem érzékeny a jelenlegi választójogi rendszerekbe kódolt intergenerációs egyenlőtlenségekre. Egy kérdőíves kísérlet korlátozottan tudja szimulálni komplex diskurzusok hosszú távú hatásait. Bizonyos szempontok felvetésének rövid távú hatásait tudjuk mérni. Úgy véljük, ha szem előtt tartjuk a korlátait, egy ilyen elemzés is hozzá tud járulni a közéleti diskurzusok befolyásoló szerepének jobb megértéséhez.

Az ezer felnőtt online megkérdezésével zajló kísérletben a válaszadók egy véletlenszerűen kiválasztott csoportja (a kontrollcsoport) minden előzetes manipuláció nélkül válaszolt három választójogi kérdésre. A kérdések a fiatalok beleszólását növelő reformok iránti hozzáállást firtatták. A kérdezettek egy másik („kezelt”) csoportja a választójogi kérdések megjelenése előtt az állami újraelosztási dilemmák uralkodó diskurzusnak megfelelő prezentálásával szembesült egy kétperces infovideo és néhány attitűdkérdés formájában. Ez a prezentálás az újraelosztás intragenerációs aspektusait hangsúlyozta: támogatásra szoruló szegények és adók által szorongatott dolgozók közötti választás dilemmáját. A kérdezettek harmadik csoportja (szintén kezelt csoport) viszont olyan prezentációval szembesült, amely a generációk közötti újraelosztási dilemmákra hívta fel a figyelmet. Nemzetközi szakirodalmi eredmények és a hazai választójogi reformviták tapasztalatai alapján a válaszadók negyedik csoportja olyan kérdésekkel szembesült a választójogi téma felmerülése előtt, amelyek a hazai romák, a segélyezetttek és sokgyermekes családok társadalmi csoportjait mosták össze a kérdések szövegezése és csoportosítása révén.

Eredményeink – várakozásainkat részben megerősítve – azt mutatják, hogy a generációk közötti újraelosztás szempontjainak felvetése érdemben növeli a fiatalabb korosztályok érzékenységét a fiatalok politikai jogai iránt, de nem csökkenti a reformok erős elutasíthatóságát a középkorúak és idősek körében. A vélemények szociodemográfiai háttérét tekintve a leginkább figyelemre méltó eredmény, hogy az iskolázottabbak határozottabban utasítják el a reformokat, mint a kevésbé iskolázottak. Ugyanakkor az intergenerációs újraelosztási dilemmák felvetése nem az összes fiatal, hanem a viszonylag tudatosan gondolkodó fiatalok körében növelte jelentősen a reformok támogatottságát.

Az alábbiakban elsőként áttekintjük az intergenerációs igazságosság problémakörét és az ezzel kapcsolatban született választójogi javaslatokat. Ezek a javaslatok adták a kérdőíves kutatás alapját. A harmadik fejezetben azokat az elméleteket és eredményeket foglaljuk össze, amelyek a választói preferenciákat magyarázzák az állami intergenerációs újraelosztás dilemmáiban. Ezek alapján fogalmazzuk meg hipotéziseinket. Az azt követő két fejezetben a módszertant, illetve az eredményeket ismertetjük. A tanulmány végén röviden összegezzük a vizsgálat tapasztalatait.

Intergenerációs igazságosság: a generációk és érdekek

Kutatásunk alapvetően olyan választójogi reformok lehetőségét vizsgálja, amelyek a jelenlegi rendszernél jobban biztosítják a fiatalok és a jövő generációk érdekeinek

figyelembevételét. Tanulmányunk nem az elméleti lehetőségek részletes elemzésére vállalkozik, hanem a reformok politikai lehetőségeit vizsgálja.

Kiindulópontunk az a probléma, hogy a ma élő generációk viselkedése sok területen hátrányosan befolyásolja utódaink életlehetőségeit. Ezzel kapcsolatban két területtel foglalkoztak kiemelten a probléma iránt érzékeny szakemberek és laikusok. Az egyik a környezetvédelem és a Föld természeti erőforrásaival történő gazdálkodás kérdésköre, a másik pedig a kurrens állami kiadások generációkon átívelő következményeihez kapcsolódó problémakör.

A környezetvédelem fontossága mára a fejlett világ népessége számára széles körben elismert probléma. Ugyanakkor erős a privát fogyasztáson alapuló ellenérdekeltség olyan intézkedésekkel szemben, amelyek a jövő generációk számára menthetnek meg minél többet a Föld jelenlegi erőforrásaiból és környezeti állapotából. Ez egy olyan terület, amelyre alapvetően a „tudják, de nem teszik” kollektív cselekvési csapdahelyzet jellemző. Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy a probléma tudatosodásának következtében kormányzati szereplők komoly erőfeszítéseket tettek, elsősorban az elmúlt másfél évtizedben, a környezet állapotának megóvásáért – és ebben a fejlett világ közvéleményének egy jelentős hányada támogatja a politikusokat.

Bár a környezetvédelem is fontos az intergenerációs igazságosság témakörében, de ebben a tanulmányban a másik, az elmúlt évtizedek közéleti diskurzusaiban marginálisabb szerepet kapó problémakörrel foglalkozunk: az állami túlköltekezés jövő generációkra gyakorolt hatásával. A túlköltekezést nagyobb részét közösségi döntések eredményezik (bár sokan a gyermekvállalás egyéni dilemmáit ehhez a problémakörhöz sorolják). A területen felmerülő dilemmák tipikus példája az nyugdíjrendszerek fenntarthatóságának problémája idősödő társadalmakban. A felosztó-kirovó finanszírozású nyugdíjrendszerekben a ma dolgozó generációk járulékaik finanszíroznak olyan szintű nyugellátást a mai időseknek, amit demográfiai okokból a ma dolgozók idős korukban nem, vagy csak a jövő dolgozó generációinak a maiakénál nagyobb adóztatásával kaphatnának meg.

Kérdés, hogy a választópolgárok hogyan viszonyulnak az adók és állami kiadások intergenerációs újraelosztásának egyenlőtlenségeihez. Politikai viselkedéssel és állami újraelosztással foglalkozó közgazdászok már több évtizede felhívták a figyelmet az intergenerációs újraelosztás dilemmáira, és az önző választópolgár modellje alapján próbálták megjósolni az újraelosztási következményeket. A témával foglalkozó ún. új politikai gazdaságtanban alkalmazott racionális szavazói modell alapja Browning (1975) egyszerű és tiszta logikájú elméleti elemzése. Eszerint a racionális választó a társadalombiztosítási rendszer paramétereit egyszer és mindenkorra meghatározó voksoláson vesz részt (az egyszerűség kedvéért csak a nyugellátásra koncentrálnak). A választó döntését mindenekfelett befolyásoló tulajdonsága az életkora. Mindenki az életkora által meghatározott önérdeke alapján dönt. A nyugdíjat élvező idősök magas nyugdíjat szeretnének, és őket már nem érdekli, mert nem érinti, ha magasak a járulékok. Az aktívak jelenleg csak járulékot fizetnek, nekik

most jobb, ha alacsonyak a járulékok és a nyugdíjak. Azonban e modellben önző, de előrelátó egyének szavaznak. Így akik elég közel állnak a nyugdíjkorhatárhoz, azok is a magas nyugdíjat és sok járulékot jelentő nagyméretű nyugdíjrendszer pártjára állnak, mert hátralévő életükben összességében várhatóan többet nyernek a több nyugdíjjal, mint amennyit a magas járulékkal veszítenek. Könnyen előállhat az a helyzet, hogy a referendumot eldöntő medián szavazó már a nyugdíjasokkal szavaz együtt. Browning modelljében tehát a társadalombiztosítás túlköltekezésének alapja, hogy a rendszer jelenlegi járadékosai és a belátható jövőben járadékosá váló szavazók koalíciója a fiatalokra és a jövőbeni generációkra terheli saját nyugdíjszínvonalának fenntartását, és hosszú távon fenntarthatatlan méretű nyugdíjrendszert szavaz meg (a modell szigorú formális racionális döntéseméleti elemzéséhez és értékeléséhez ld. Galasso és Profeta 2002). A modell alapján a középkorú aktívak is a nagy nyugdíjrendszer hívei, míg a fiatalok ellenzik azt.

Browning tiszta önzőségen alapuló modelljén később finomítottak (pl. az anyagi egyenlőtlenségek és a családon belüli altruizmus együttes hatásának vizsgálatához ld. Tabellini 2000), de a politikai gazdaságtan megközelítése alapvetéseiben nem változott: az idősök egyértelműen a fenntarthatatlan rendszer mellett állnak, a fiatalabbak közül pedig (egyéni vagy családi) önérdék alapján található maguknak partnereket egy, a jövő generációkon potyautazó többségi koalíció létrehozásához.

A klasszikus politikai szociológiai magyarázatok elvileg élesen szemben állnak az egyéni önérdékre alapuló közgazdasági magyarázatokkal. Ugyanakkor modelljeikben az egyéni önérdék helyébe az osztálytudaton alapuló kollektív érdekek követésére irányuló preferenciák lépnek (az áttekintéshez ld. pl. Manza és Brooks 1999). Az intragenerációs újraelosztásra irányuló preferenciák tekintetében az osztályelméleteken nyugvó modellek következtetései nagyon hasonlóak az egyéni érdekeken nyugvó közgazdasági modellekéhez. Az intergenerációs újraelosztást érintő döntések tekintetében azonban a két modell előrejelzései divergálnak: az osztályszolidaritás elnyomja a generációs önérdéket (pl. Street és Cossman 2006). Ugyanakkor néhány szociológus már viszonylag korán megkérdőjelezte a klasszikus osztályelméleteken nyugvó politikai viselkedési modelleket, és generációk közötti kor-osztályharcot vizionáltak a késő modern jóléti államokban (Foner 1974, Turner 1989, 1998). Ez alapján a politikai szociológiai modell nehezen megkülönböztethető lenne a közgazdaságtan önérdékvezérelt választóra épülő modelljétől. Azonban a kor-osztályharc tézisést az uralkodó politikai szociológiai irányzatok elutasítják (Irwin 1996, Hamil-Luker 2001, Street és Cossman 2006).

Intergenerációs igazságosság: a jövő generációk és az érdekérvényesítés

A generációk közti viszony jellegzetessége, hogy az érdekérvényesítő képesség tekintetében a jövő generációk (kiváltképp a még meg nem születettek) kimondot-

tan kiszolgáltató helyzetben vannak. Az érdekérvényesítés jelen tanulmányunk számára legfontosabb oldala a politikai intézményrendszerben és döntéshozatalban való képviseletet jelenti, hiszen a jövő generációk életét direkt módon befolyásoló hosszú távú döntésekben e generációk tagjai ezen intézményeken keresztül személyesen nem vehetnek részt. A jövő generációk alatt itt nem csak a szavazati korhátárnál fiatalabb gyermekeket értjük, hanem a még meg nem születetteket is. Így amikor egy adott döntés hosszú távú hatásait említjük, akkor akár generációkon átívelő, hosszú időtávot értünk alatta. Az érdekérvényesítés tekintetében tehát ezek a generációk különös helyzetben vannak, hiszen abszolút nincs befolyásuk a jelen generációk döntéseire, melyek nagyban formálják az ő majdani életüket.

Az érdekérvényesítésüket tehát nagymértékben csorbítja a jövő generációk és a többi generáció közti kölcsönhatás lehetőségének hiánya – azaz a más generációk által sérelmükre meghozott döntéseket semmilyen módon nem képesek (a fentiekben említett politikai intézményrendszerből való kiszorítottság okán) befolyásolni vagy szankcionálni. Itt gondolhatunk gazdasági jellegű döntésekre (azaz például indokolatlan mértékű, az államadósságot növelő beruházásokra vagy nyugdíjmelésre) csakúgy, mint környezeti hatásokat előidéző döntésekre (például erdőirtásokra, folyók elterelésére vagy környezetszennyező beruházásokra). Ezen példákban a meghozott döntések hatásai a jövő generációt érintik gazdasági hátrány vagy környezeti károk formájában. Az érdekérvényesítést gátló legfőbb praktikus ok természetes: egy gyermektől nem elvárható az a szellemi érettség, amellyel megfelelően mérlegelhetné döntéseit. A meg nem születettek esetében ez pedig teljességgel lehetetlen lenne.

A következőkben a jövő generációk érdekérvényesítésének elősegítését célzó intézmények és lehetőségek közül ismertetünk néhányat. Ezek fő célja a fenti probléma orvoslása. Két lehetséges megközelítést ismertetünk: a jövő generációk megszemélyesítését szavazati jog, illetve különböző intézmények segítségével, valamint a védelmükre létrehozható alkotmányos és intézményi korlátokat. Bár tanulmányunk kifejezetten a szavazati jog kérdéskörével foglalkozik, fontosnak tartjuk a teljesség kedvéért röviden ismertetni az egyéb képviseleti módokat is.²

A jövő generációk megszemélyesítése – parlamenti, jogi és alkotmányos képviselet

A jövő generációk direkt módon történő megszemélyesítése parlamenti biztosokon vagy tanácsokon keresztül lehetséges. Fontos megjegyeznünk, hogy ha a jövő generációk érdekei parlamenti biztosokon keresztül jelenhetnek meg a kormányzásban, akkor ez nem jelent direkt befolyást a döntéshozatali szervek választására. Azonban jelenthet vétőjogot, illetve döntési jogkört. Már csak ennek okán is az egyik legfon-

2 Ezt a témát bővebben taglalja Jakab (2016).

tosabb feltétele az ilyen jellegű képviseletnek – többek között – a politikai függetlenség. Mivel vizsgálatunk tárgya közvetlenül a választásokon való szavazás, ezért itt az ilyen jellegű képviseletet nagyon röviden tárgyaljuk.

Számos példát fel lehet hozni a jövő generációk tanácsokon vagy biztosokon keresztül történő képviseletére: Új-Zéland, Kanada (e két országban biztosok látják el ezt a feladatot), valamint Izrael, Brazília, Németország, vagy Chile (itt bizottságok vagy tanácsok működnek) – sajnos hazánk nem tartozik már ebbe a csoportba, mert 2012-ben a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának hivatala megszűnt.

A jogi esetekben való képviseletre már több precedens született. Ezekben az esetekben a legkülönbözőbb szervek látták el a sértettként megjelölt jövő generációk képviseletét: tagállamok az USA-ban (Göpel 2009), speciális bíróság Ausztráliában (Department of Justice and Attorney General, 1979), vagy épp egy csapat gyerek a Fülöp-szigeteken (The Supreme Court of the Philippines, 1993). Más esetekben a jövő generációk érdekeinek képviseletében segédkezhet egy a bíróságtól független szakértő is (az *amicus curiae*), amely tudásával segítheti a bíróság munkáját. Ebben az esetben természetesen nem a jogi értelemben vett képviseletről beszélünk, csupán az érdekképviselő szakmai oldalról történő támogatásáról.

A jogi képviselő témakörébe tartozik a jövő generációk jogainak az alkotmányban történő szerepeltetése. Általában ez a jövő generáció felé való felelősség általános elismerését (Cseh Köztársaság, Lengyelország, Svájc stb.), illetve kérdéseket, a környezet épségének megóvását (Olaszország, Hollandia, Lettország stb.) jelenti. Nem feltétlenül ide szokás sorolni, de a jövő generációk számára fontos alkotmányos kitételek az államadóságra vagy a költségvetési hiányra vonatkozó korlátozások (Finnország, Németország, Lengyelország).

Magyarország alkotmányában is található számos ilyen kitétel – a környezeti és kulturális javak védelme, egy csökkenő államadósági pályát előíró korlátozás, illetve a közvagyon használatára vonatkozó irányelv. A korábbiakban ismertetett Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa szerepét 2012-től az alkotmányunkban definiált Alapvető Jogok Biztosa és annak apparátusa tölti be. Az alkotmányos korlátok érvényre juttatása természetesen számos akadályba ütközik, melyeket itt nem részletezünk.

A jövő generációk megszemélyesítése – a szavazati jog

A szavazati jog kiterjesztése a gyermekekre és e jog gyakorlásának átruházása a szülőkre a magyar-amerikai demográfus, Demény Pál javaslata (Demény 1986), amely „Demény-szavazás” (illetve „proxy szavazás”) néven vált ismertté. Az eredeti elképzelés szerint a gyermekek is szavazati jogot kapnának, de ezt, nagykorúvá válásukig, a szülők egymás közt fele-fele arányban megosztva gyakorolnák. A javaslat könnyen átalakítható úgy, hogy a hagyományostól eltérő családformákra is illeszkedjék. A javaslat valódi újdonsága nem is a gyermeki jogok szülőkre való átruházása – hiszen

ezzel sok más esetben is él a jogrendszer –, hanem a gyermekek bevonása a szavazati joggal rendelkezők körébe.

Természetesen ez a javaslat nem biztosít a még meg nem születettek számára képviselőt, azonban feltételezhetjük, hogy a gyermekek jólétének szem előtt tartása olyan szülői döntéseket eredményezhet, amelyek egyúttal a még meg nem születetteket is szolgálják.

A Demény-szavazás számos országban felmerült, mint a jövő generációk az idősebb generációk túlsúlyából fakadó alacsony érdekképviselőtének megoldása. Példaként felhozhatjuk Japánt, (Aoki és Vaithianathan 2009, 2010; Vaithianathan, Aoki és Sbai 2013), Németországot (Deutscher Bundestag, 2003) vagy Ausztriát (Vanhuysse 2013). Különböző okokból kifolyólag azonban ez még nem került sehol sem bevezetésre.

A Demény szavazással szembeni ellenérvként felmerülhet a szülők kompetenciájának kétségbevonása, illetve annak feltételezése, hogy a szülők csak visszaélnének az extra szavazati joggal és saját preferenciájuknak megfelelően szavaznának. Az első érvet tovább gondolva lehet megcáfolni, hiszen ha a szülők képtelenek lennének a gazdasági vagy politikai döntések gyermekeikre való hatását megbecsülni, akkor saját maguk esetében sem lennének képesek erre. Azaz ezen érv mentén saját szavazati joguk is kétségbe vonható lenne. A szavazatokkal való visszaélés tekintetében pedig találhatunk példát arra, hogy parlamenti szavazáson a szülők más pártra szavaznának a maguk, és más pártra a gyermekeik szavazatával. Aoki és Vaithianathan (2012) japán népesség mintáján végzett kérdőíves kutatásában a válaszadók több mint egytizede nyilatkozta azt, hogy más-más pártokra szavazna a saját jogon és a gyermeke után járó szavazattal. Ebből nem derül ki, hogy a többi válaszadó vajon mekkora hányada látja a saját jelenleg preferált pártjában a gyermekei számára hasznos alternatívát, vagy érzéketlen a kérdés iránt. Azonban azt már ez is tisztán mutatja, hogy a válaszadók szavazataik megtételével hajlandóak lennének szem előtt tartani a gyermekeik érdekeit.

Az eddigiekben említettek mellett további kérdések is felmerülnek a Demény-szavazással kapcsolatban. A kormányok hozhatnak olyan döntéseket is, amelyek nem csak a már élőkre vannak hatással, hanem a még meg nem születetteknek is. Ezekre a problémákra a szavazati jog kiterjesztése nem ad megoldást. További technikai jellegű, és egyszerűen kezelhető kérdés a hagyományostól eltérő családi helyzetek, az egyszülős családok, a nevelőszülőknél nevelkedő, illetve az állami gondozásban lévő gyermekek szavazati jogának gyakorlása. A Demény-szavazással gyakran együtt említik, bár attól lényegesen különböző a gyermekeknek közvetlenül adandó szavazati jog, a jogosultsági korhatár csökkentése. Ez a korhatár több országban is alacsonyabb az Európában gyakori 18 évnél (16 év: Ausztria, Brazília, Kuba, Szomália és Nicaragua; 17 év: Kelet-Timor, Indonézia, Szudán, Észak-Korea) – egyébként ez Németországban is felmerült, ahol a helyi választásokon úgyszintén 16 év a részvételi korhatár.

Intergenerációs igazságosság és a közvélemény: korábbi eredmények és a kutatás hipotézisei

Az intergenerációs igazságosság szempontjából a fiatal (leginkább a még meg nem született) generáció teljesen kiszolgáltatott a jelen aktív és időskorú generációk jóindulatának/felelősségtudatának. A jövő generációnak egyrészt arra sincs módja, hogy befolyásolja az utóbbi generációk döntéseit azok meghozatalakor, vagy szankcionálja azokat – amennyiben negatív hatással vannak rájuk.

Az intergenerációs újraelosztásra vonatkozó preferenciákat elsősorban a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos véleményeken keresztül vizsgálták. A vizsgálatok nem erősítették meg a tiszta önérdeken alapuló modellek predikcióit. Ez nem azt jelenti, hogy az életkor nem érdemi meghatározója a nyugdíjakról alkotott véleményeknek, azonban ideológiai megfontolások és státuszjellemzők ennél sokkal fontosabbnak bizonyulnak (ld. Boeri 2004; Boeri és Tabellini 2002; Hamil-Luker 2001; Evans és Kelley 2004; Gelissen 2001; Silverstein et al. 2000; Street és Cossman 2006).

Újabb irányzatok a közgazdaságtanban és a szociológiában is néhány univerzális, az egyéni és osztályérdektől független morális megfontolások lehetséges szerepére hívják fel a figyelmet (magyarul ld. Gulyás 2007). Ezek a megfontolások arra irányulnak, hogy ki érdemi meg, azaz ki szorul rá és/vagy ki dolgozott meg egy-egy juttatásért. Az ide vonatkozó közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy nyugdíjasok kiemelt támogatása a fiatalok részéről is magyarázható azzal, hogy az emberek azt gondolják, ők megszolgálták juttatásaikat. A jövő generáció munkaerejét biztosító gyermekek támogatásában ellenben rendkívül szelektív a közvélemény. Sok kutatás mutatja, hogy az egyik fontos szelekciós tényező a támogatásra szoruló családok etnikai háttere (pl. Gilens 1999, Harell et al. 2013, Harell et al. 2014, Janky et al. 2014).

Mind a hagyományos, osztályszolidaritáson nyugvó elméletek, mind az új méltányossági megfontolásokra építő modellek alapján az feltételezhető, hogy az idősek és a jelen béli generációk túlzott támogatása a fiatalok és jövő generációk érdekeivel szemben a jóléti rendszereket uraló, intragenerációs újraelosztásra koncentrálnak. A diskurzus eredménye: az emberek egyszerűen nem teszik mérlegre a generációk közötti igazságosság szempontjait, illetve nem is tudnak az újraelosztásban rejlő generációs igazságtalanságokról. A redisztribúciós diskurzus hatásának fontosságát még az önérdekkövető választó modelljének egy finomított, információhiányos egyéneket feltételező változata is elismerheti. A szakirodalomban többen feltételeznek egy ilyen torzítást, és fontosnak tartják a jóléti állam kettős természetének hangsúlyozását. Eszerint a jóléti állam egyrészt generációkon belül javakat újraosztó „Robin Hood”, másrészt életpálya-finanszírozást segítő „malacpersely” (Barr 2001).

A fentiekből vezethető le az empirikus vizsgálatunkat megalapozó fő tézis: a fiatalok és a jövő generációk érdekei iránti választói érzéketlenség egyik lényeges oka, hogy az állami újraelosztásra vonatkozó diskurzusból lényegében hiányoznak az intergenerációs igazságosság szempontjai, és a „Robin Hood”-állam dilemmáira koncentrálnak. Ha az intergenerációs szempontok jobban a köztudatban lennének,

a választópolgárok az ehhez kapcsolódó morális megfontolásokat is mérlegelnék, és ennek következtében jobban támogatnák azokat a reformokat, amelyek a fiatalok és a jövő generációk érdekeit szolgálják. Ezek közé tartozhatnak a direkt újraelosztási döntéseken túl a fiatalok beleszólását növelő választójogi reformok is. Azaz, ha tudnák, valóban tennék (úgy szavaznának) is.

Mi ezeknek a lehetséges választójogi intézkedéseknek a támogatottságát vizsgáljuk. Empirikus vizsgálatunkban azt nézzük meg, hogy az állami újraelosztás dilemmáinak keretezése befolyásolja-e a választójogról alkotott véleményeket. Avagy konkrétan megfogalmazva azt, hogy az intergenerációs dilemmák tudatosítása növeli-e a fiatalok jogai iránti érzékenységet.

Az ilyen típusú kérdőíves kísérleteknek két, egymással szemben álló problémával kell megbirkózniuk. Egyrészt az attitűdvizsgálatok, és különösen a keretezési kísérletek kritikusai szerint az ilyen felmérésekben a keretezés hatására kimutatott véleményváltozások a nem valós diskurzusokban megvalósuló véleményformálási folyamatokat modellezik. Ad hoc és rövid távú hatások, ahol a kérdezettek az őket kevésbé érdeklő kérdésekben az érzékelt elvárásokhoz igazodnak (Jerit et al. 2013). A másik kritika ezzel éppen ellentétes válaszadói magatartásból indul ki: a felmérésben felmerülő kérdésben korábban a valós diskurzusokban véleményt alkotó egyének – kialakult véleményük miatt – nem reagálnak (eléggé) a kísérleti manipulációkra, miközben a valóságban igenis befolyásolták őket a kísérletben alkalmazott témakeretek (Druckman és Leeper 2012).

A fentiek elég kétségbeejtően hangzanak azok számára, akik témakeretezési hatásokat kívánnak kísérleti úton vizsgálni. Azonban az utóbbi években a területen kidolgoztak egy módszert e problémák kezelésére. A két kritika ugyanis kétféle, egymással ellentétes válaszadói modellre épít. Pszichológiai kutatások ezt a két válaszadói ideáltípust azonosították úgy, hogy empirikus kutatásokban azonosíthatóak legyen az egyének aszerint, hogy személyiségük melyik ideáltípushoz áll közelebb (Bizer et al. 2004). Az egyik típus nehezen alkot véleményt, és ha egy nem triviális kérdéssel szembesítik, könnyebben nyúl az éppen számára direkt módon felkínált válaszmintához. Viszont más kontextusban könnyen válaszol máshogy, azaz korábbi válasza it nem „viszi magával.” Ezért survey-válaszainak validitása csekély. Memóriaalapú információfeldolgozóknak hívja őket a szakirodalom. A második csoportba tartozók könnyebben alakítanak ki véleményt, és a korábbi hatásokra kialakult véleményüket tartják, azt az újabb felmerülő szempontok mérlegelésével módosítják vagy fenn tartják. Őket nehezebb egyszerű manipulációval kérdőívben kifejtett attitűdjeik változtatására bírni, azonban az így mért reakcióiknak nagyobb a validitása, mert olyan változásokat rögzítenek, amelyeket a válaszadók nagyobb eséllyel „visznek magukkal” olyan helyzetekbe, ahol nincsenek direkt módon kitéve keretezési hatásoknak. A témakeretezési manipulációkra vonatkozó eredmények akkor igazán erősek, ha a második típusba tartozó válaszadók esetében mutathatjuk ki őket.

Az eddigiek alapján megfogalmazhatjuk empirikus kutatásunk hipotéziseit. Kiinduló feltevésünk, hogy az állami újraelosztásról szóló újraelosztási diskurzus alap-

vetően az intragenerációs („Robin Hood”) dilemmákra koncentrál. Ennek megfelelően első hipotézisünk, hogy a kontrollcsoport válaszaihoz képest nem hoz változást, ha a kérdést az újraelosztási dilemmák intragenerációs jellegű keretezése vezeti fel (H1). Második hipotézisünk a kutatásunk motiváló feltevése: az intergenerációs újraelosztási dilemmák felvetése a választójogi kérdéseket megelőzően erősíti a fiatalok és a jövő generációk jogait növelő reformok támogatottságát (H2). Azonban a választói viselkedés többféle megközelítéséből is következtethetünk arra, hogy ez a hatás különböző mértékű a különböző generációkban: gyenge az idősek körében, erősebb a középkorúak körében, és a legerősebb a legfiatalabbak körében (H3).

Az újraelosztási preferenciákról szóló irodalomnak lényegi területe az etnikai előítéletek és a jóléti preferenciák összekapcsolódása (Gilens 1999). Az intergenerációs újraelosztás szakirodalmában ez viszonylag marginális téma – miközben az elméleti kapcsolódás elég erős. Ugyanakkor a választójogi reformok konkrét magyar policy diskurzusaiban felvetődött a kérdés, nevezetesen az, hogy a sokgyermekeseknek adott pluszjogok a romák politikai súlyát növelik, és ez politikai ellenállásba ütközhet előítéletes választói csoportok részéről. Ezért erre vonatkozóan is végeztünk kísérletet, a romák és a segélyezés kérdéskörét bekapcsolva. Ezt úgy vetettük fel, hogy a romák és nem romák közötti elosztás dilemmáját prezentáltuk volna. Ehelyett az etnikai keret csupán attitűdkérdések formájában segíti az asszociációt a sokgyermekes és segélyre szoruló csoportok és a hazai romák között. Feltételezésünk, hogy ez az etnicizált kérdezési keret csökkenti a reformok támogatottságát (H4).

Adatok és módszerek

Kutatásunk keretében kérdőíves vizsgálatot végeztünk 1000 fős online lakossági mintán a 2016 június vége és július eleje közötti időszakban. A minta összetétele a nemek, korcsoportok és regionális eloszlás szempontjából hasonlít a magyar népesség összetételéhez. Ugyanakkor az internetes válaszadói panelből kiválasztott válaszadók között a hazai népesség átlagához képest kevesebb az iskolázatlan ember. Nyers adataink (az alábbiakban ismertetett kérdésekre adott válaszok megoszlása) nagy eséllyel rosszul becslik a hazai népesség véleményét. Azonban kutatásunk fókuszában nem ezek az ún. alapmegoszlások állnak; vizsgálatunk nem egy közeli referendumot előrejelző vagy most meghozandó közpolitikai döntéseket közvetlenül megalapozó közvélemény-kutatás. Célunk annak vizsgálata, hogy a kutatás témáját keretező ingerek miképpen befolyásolják a minket érdeklő kérdésekre adott válaszokat (cf. Schuman 2008: 13–16). Az utóbbi években, kifejezetten az internetes kérdőíves kutatások terjedése nyomán végzett módszertani kutatások eredményei arra utalnak, hogy a miénkhez hasonló, a témakeretezés hatására vonatkozó kísérletek eredményeit alig (vagy jól kezelhetően) befolyásolja a minta demográfiai összetételének eltérése a népesség egészét jellemző megoszlásoktól (Weinberg et al. 2014; Mullinix et al. 2015).

A vizsgálat fókuszában a választójogi rendszer esetleges reformja állt. Három attitűdkérdést tettünk fel ezzel kapcsolatban. Az alábbi állításokkal kapcsolatban kértük a válaszadók véleményét:

1. A 18 évesnél fiatalabb gyermekek után plusz szavazati jog járjon az őket nevelő szülőknek.
2. Az ország jövőjét meghatározó szavazásokon a fiatalok szavazata többet érjen, mint az idősebbeké.
3. Ausztriához hasonlóan Magyarországon is csökkentsék 16 éves korra a szavazati jog alsó korhatárát.

A válaszokat (az egyetértés mértékét az állításokkal) négyfokú Likert-skálán adhatták meg a kérdezettek. A három attitűdkérdés alapján kompozit változót készítettünk. A változó az egyes kérdésekre adott válaszok mögött faktorelemzés segítségével elkülönített látens véleménydimenzió mentén helyezi el a válaszadókat. Feltetelezésünk szerint ez a látens dimenzió méri tiszta formájában a jövő generációk nagyobb beleszólásának elvéről alkotott véleményeket, leválasztva azokat az egyes kérdésekhez kötődő specifikus szempontoktól. Ez a faktorszóró változó vizsgáltunk függő változója, és ez szerepel a regressziós egyenleteink bal oldalán.

Kísérleti vizsgálatunk fókuszában a témakeretezés közpolitikai véleményekre gyakorolt hatása állt, tehát a témakeretezés lesz regressziós modellünk fő magyarázó változója. A kvótajellegű kérdezésen alapuló online mintát a kísérletben a kísérleti ingerek véletlenszerű kiosztásával négy egyforma almintára osztottuk (a demográfiai jellemzők szerinti kvótázás azonban nem az egyes almintákon belül történt). A kontrollcsoport mellett egy-egy kezelt csoport számára hangsúlyoztuk a jóléti rendszer intergenerációs elosztási aspektusát, illetve intragenerációs (szegények és gazdagok közötti) elosztási aspektusát, továbbá egy csoport számára próbáltuk előhívni a romák és szegény nagycsaládosok közötti asszociációkat. A kísérleti kezelés ingereit a kérdőív elején kapták meg a válaszadók, ezt követően kellett közpolitikai kérdésekre válaszolniuk.

Az újraelosztás egy-egy aspektusát hangsúlyozó keretezés két szakaszból állt. Először egy kétperces, a keretezéshez kapcsolódó infografikákat és vonatkozó dilemmákat felvető narrációt tartalmazó videót kellett végignézniük/hallgatniuk.³ Az infovideók nem tartalmaztak állásfoglalást, csak az újraelosztási dilemmákat vetették fel idősek vs. fiatalok, illetve szegények vs. gazdagok keretben. Az infovideo után közvetlenül a keretezésnek megfelelő, a videó narrációjához viszonylag közvetlenül kapcsolódó, újraelosztásra vonatkozó attitűdkérdéssorra kellett válaszolniuk az egyes kezelt csoportokba került alanyoknak.⁴ Ezt a kérdéssort követte egy keretezéstől független újraelosztási kérdés, és ezután következtek a vizsgálat fókuszá-

3 Az intragenerációs kerethez tartozó infovideo megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=oVjMISmcool>. Az intergenerációs kerethez tartozó infovideo megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=vLliqdDNycs>.

4 A teljes kérdőív négy változata megtekinthető: <https://drive.google.com/file/d/0B-qpUqAOfZ1pN0M0aUx3ZzRFNkE/view?usp=sharing>.

ban álló szavazójogi kérdések. A romákat és szegényeket összerosó kérdezési kerettel szembesülő kezelt csoport nem látott infovideót, és nem kapott intra-, illetve intergenerációs újraelosztási kérdéseket sem. Ehelyett a romákra és segélyezettkekre vonatkozó attitűdkérdéssort kaptak, ahol egymást követték a romákra vonatkozó sztereotípiák és a segélyekre vonatkozó állítások.

Az infovideót tartalmazó újraelosztási keretek társadalompolitikai dilemmák tudatos átgondolására próbálták ösztönözni a válaszadókat, míg a romasegélyezett keret nem feltétlen tudatos asszociációk előhívását célozta.

Az eredmények

Ahogy a korábbiakban ismertettük, három választójogi kérdésben kértük ki a mintába került emberek véleményét. Az első javaslat a gyermekek után járó szavazati jogról szólt. A második javaslat a fiatalok szavazati súlyának emelését célozta. A harmadik, az osztrák példára utalva, a szavazati jog korhatárának tizenhat évre csökkentését javasolta. A válaszadók négyfokú skálán fejezhették ki véleményüket a teljes egyetértéstől a teljes elutasításig.

A mintába került válaszadók meglehetősen elutasítóak voltak mind a három javaslattal szemben. A gyermekek szavazati jogával a kísérleti manipulációktól (azaz a téma kérdezést megelőző keretezésétől) megkímélt válaszadók 62%-a egyáltalán nem ért egyet. Csak minden hatodik kérdezett ért egyet legalább kismértékben a javaslattal. A fiatalok szavazati súlyának növelésére vonatkozó javaslat elutasítottsága hasonló mértékű: a kontrollcsoport válaszadóinak 56%-a utasítja el határozottan, és csak minden hatodik válaszadó hajlik az elfogadására (mindkét javaslat esetében mindössze 6% a határozottan támogatók aránya). A korhatárcsökkentésre vonatkozó, kevésbé radikális javaslatot kevésbé határozottan utasítják el, de a többség ezt is ellenzi (38% egyáltalán nem ért vele egyet, ezzel szemben csak 32% az összes támogató, és mindössze 12% a határozottan támogatók aránya). A kontrollcsoport 30%-a mindhárom javaslatot határozottan elutasítja. Ugyanakkor kis mintánk 43%-a legalább az egyik javaslattal, legalább kismértékben egyetért.

A fenti arányok nagy vonalakban indikatívak lehetnek a közhangulatról, azonban nem csak a vizsgált alminta (a kontrollcsoport) létszáma (250 fő) miatt kell óvatosan kezelni az eredményeket. A gazdaságos és valid kísérletezésre optimalizált online kvótás mintánk néhány fontos jellemző szerint nem pontosan reprezentálja a hazai felnőtt népességet. A legfontosabb torzítás, hogy a mintában felülreprezentáltak a magas iskolai végzettségűek. Ezt azért fontos tudnunk, mert úgy tűnik, hogy az érettségivel nem rendelkezők kevésbé elutasítóak a javaslatokkal kapcsolatban, mint a képzetebbek (ebben ugyanakkor része lehet a válaszadási stratégiák kulturálistöke-függő sajátosságainak is).

A módszerek kapcsán ismertettük, hogy lineáris regressziós modellekkel vizsgáltuk, hogyan hat a téma előzetes keretezése az intergenerációs viszonyok jogi

status quojának fennmaradása iránti preferenciákra. A függő változónk ezekben a regressziós modellekben a három kérdésre adott válaszokból faktorelemzéssel képzett kompozit változó. Ennek a változónak a konkrét értékeit önmagukban nem lehet értelmezni, de egymáshoz viszonyítva igen. A változó értékeinek átlaga nulla, a megoszlás szórása pedig egy. A magasabb értékek jelölik a „gerontokrata” status quo iránti erősebb preferenciákat, az alacsonyabb értékek pedig a fiatalok és a jövő generációk nagyobb súlyú beleszólásának támogatását.

Az első táblázat három lineáris regressziós modellt mutat be, amelyek a kísérleti manipulációk választójoggal kapcsolatos preferenciákra gyakorolt hatását becslik a teljes minta adatai alapján. Az első modell egyszerűen a három kezelt csoportba tartozók válaszait hasonlítja össze a kontrollcsoport tagjainak véleményével (ez a legegyszerűbb tesztje második hipotézisünknek). A második modell vizsgálja a kor és a keretezés korcsoportfüggő hatására vonatkozó hipotéziseinket is (H1 és H3). Amennyiben a kísérleti alanyok eloszlása (a válaszadással összefüggő szempontok szerint) teljesen véletlenszerűnek tekinthető, a második modell elégséges tesztje hipotéziseinknek (bár kétségtelen, hogy a kor hatását meglehetősen durván mértük). Mi azokkal értünk egyet, akik szerint a kísérleti randomizálás utólagos tesztjei statisztikailag kevésbé értelmezhetők, és ha a kísérleti ingerek elosztásának mechanizmusa megfelelő, nincs szükség sem ilyen tesztekre, sem az esetleges (véletlenszerű) eltéréseket kontrolláló változókra a regressziós modellekben. Azonban ha láthatóak bizonyos torzulásokhoz vezető mechanizmusok, kontrollváltozók alkalmazása javíthatja a kísérleti hatásokra vonatkozó becsléseinket. Kísérletünkben az infovideóval szembesülő válaszadók egy része az általa használt eszköz (tipikus esetben mobiltelefon) korlátai miatt kiesett, és más véletlen címmel pótolta az adatfeltevő. Ennek leglátványosabb eredménye a fiatalok alulreprezentáltsága a videós kezelt csoportokban. De más, kevésbé feltűnő eltérésekről is feltételezhető, hogy azok a válaszadásra használt eszköz szelekciós hatásával állnak összefüggésben. Az ebből adódó problémák kiszűrésére egy szociodemográfiai kontrollváltozókkal dúsított modellt is becsültünk (3. modell). Ezt a harmadik modellt tekintjük a kísérleti hatások legjobb becslésének. A továbbiakban ennek eredményeit ismertetjük. Ehhez látni kell, hogy nincs érdemi különbség a második és harmadik modell között a kísérleti hatásokra vonatkozó következtetések tekintetében. A modellek illeszkedése az adatokhoz azt mutatja, hogy a kísérleti manipulációk magyarázóereje kifejezetten csekély, és a kontrollváltozókkal bővített modell magyarázóereje is mérsékelt.⁵

5 Becsléseink szerint az 1000 fős minta statisztikai ereje viszonylag nagy. A táblázatban látható kontrollváltozókat alkalmazó modellben 80%-os eséllyel ki tudnánk mutatni pl. az intergenerációs keret általános, a populáció egészében érvényesülő hatását (main effect) akkor is, ha az csak 0,7%-kal növeli a modell magyarázóerejét (R^2). Ekkora e keret minta alapján becsült magyarázóereje a fiatalok körében. 2%-os R^2 -növekedést okozó hatást ekkora mintában és ilyen modellben több mint 99,5%-os eséllyel ki lehet mutatni (a Stata programcsomagban használható becslési eljárás alapján; a becslések eredményei elérhetőek: <https://drive.google.com/file/d/0B-qUqAOFZ1pb1FEc19NUHczeDA/view?usp=sharing>).

1.táblázat. A választójogi status quo támogatottságát (kompozit változó) magyarázó lineáris regressziók az összes megkérdezett válasza alapján

	(1)	(2)	(3)
	Model 1	Model 2	Model 3
<i>Kísérleti manipuláció:</i>			
Intergenerációs téma-keretezés – középkorúak	0,129 (0,149)	0,136 (0,271)	0,118 (0,326)
Intragenerációs téma-keretezés – középkorúak	0,0379 (0,672)	0,108 (0,374)	0,0886 (0,457)
'Romák=sokgyerekes szegények' keretezés – középkorúak	0,0673 (0,452)	0,0852 (0,480)	0,0820 (0,490)
<i>Korcsoport</i>			
Fiatal: 18–29 éves		-0,123 (0,413)	0,0105 (0,952)
Idős: 60–X éves		0,202 (0,212)	0,0700 (0,706)
<i>Interakció: kísérleti manipuláció X életkor</i>			
Intergenerációs#Fiatal		-0,464* (0,0700)	-0,442* (0,0796)
Intergenerációs #Idős		-0,0218 (0,918)	-0,0542 (0,793)
Intragenerációs # Fiatal		-0,254 (0,303)	-0,209 (0,387)
Intragenerációs # Idős		-0,237 (0,266)	-0,238 (0,255)
Roma szegények# Fiatal		-0,126 (0,564)	-0,113 (0,597)
Roma szegények# Idős		-0,00004 (1,000)	0,0221 (0,921)
Konstans	-0,0586 (0,355)	-0,0687 (0,424)	-0,683* (0,0839)
Esetszám	1,000	1,000	1,000
R ²	0,002	0,028	0,111
Kontrollváltozók	NINCS	NINCS	VAN

Megjegyzés: p értékek zárójelben, *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

A kontrollváltozók és a választójogra vonatkozó vélemények közötti parciális kapcsolatok becslt mértékei az online függelékben találhatóak.⁶ Az eredmények azt mutatják, hogy a politikai nézetek viszonylag kismértékben (bár statisztikailag szignifikáns módon) befolyásolják a választójogi reformjavaslatokkal kapcsolatos véleményeket. A kormánnyal szimpatizálók és általában a jobboldali gondolkodású választók (ceteris paribus) nagyobb eséllyel támogatják a fiatalok és a jövő generációk érdekeinek komolyabb képviselését jelentő választójogi reformokat. Úgy tűnik, hogy ez elsősorban nem vallási alapú családcentrikus gondolkodás eredménye. Egyrészt a vallásos hit hatására kontrolláltunk, tehát ettől függetlenül érvényesül a jobboldaliság hatása. Ráadásul magának a vallásos hitnek a becslt hatása jóval gyengébb, mint például a kormánypártiságé, statisztikailag nem is szignifikáns. A

6 Lásd: <https://drive.google.com/file/d/0B-qpUqAOfZ1pM3RKODVsMF9qN3M/view?usp=sharing>.

családi körülmények becsült hatása ellenben a politikai nézetek hatásához hasonlítható. Érdekes, hogy nem az számít, kinek hány gyermeke született élete során, hanem, hogy jelenleg mekkora háztartásban él (ami viszonylag szorosan korrelál a jelenleg nevelt kiskorú gyermekek számával): a kisebb háztartásokban élők, adottan tekintve korukat és egyéb jellemzőiket, erősebben támogatják a gerontokrata status quót. A háztartáslétszám hatása nem is kicsi: például a négyfős háztartásokban élők jellemző véleménye jobban elválik a hasonló, de kétfős háztartásban élőkétől, mint az ellenzékieké a kormánypártiakétól. Az is érdekes, hogy – szemben a gyermekek számával – a testvérek száma összefügg a véleményekkel: több testvér a felvetett reformok nagyobb támogatását valószínűsíti. A várakozásoknak megfelelően a minta adatai alapján az idősebbek kevésbé támogatóak a reformokkal. A hatás mértéke azonban nem kiemelkedő (az életkor hatására még visszatérünk, mivel azt a keretezési hatásokkal interakcióban vizsgáltuk). A válaszadók munkaerőpiaci státusza *ceteris paribus* is összefüggésben van a választójogi reformokról alkotott véleményekkel. A státusz és a vélemények közötti összefüggések a becslések alapján jelentősebbnek tűnnek az ideológiai beállítottság és a választójogi álláspontok közötti kapcsolatnál (az általunk alkalmazott modellspecifikációban nincsenek statisztikailag szignifikáns paraméterek, de a státuszváltozó megfelelő kategorizálásával e különbségek statisztikailag is kimutathatók). A jövedelmi helyzet becsült hatása nem jelentős.

Az előzetes várakozásainkkal ellentétes és fontos eredmény, hogy az iskolázottabbak (kontrollálva egyéb jellemzőikre) határozottan ellenségesebbek a reformokkal szemben, mint a kevésbé iskolázottak. Az általános iskolát végzettek és a diplomával rendelkezők között becsült (*ceteris paribus*) véleménykülönbség nagyobb, mint amit bármely értelmes generációk közötti (*ceteris paribus*) összevetés mutathat. Lehetséges, hogy a kulturális tőke a véleménynyilvánítás határozottságán keresztül fejti ki hatását egy olyan kérdésben, ahol úgy tűnik, az általános hozzáállás a kérdőívben felvetett javaslatok ellenzése. Másképpen: nem biztos, hogy a kevésbé iskolázottak annyival támogatóbbak a reformokkal, mint ahogy a becslés mutatja. Lehetséges, hogy közülük kevesebben akarják/merik kimutatni a javaslatokkal szembeni ellenérzéseiket.

A kísérleti manipulációk hatását külön-külön vizsgáltuk a fiatalok (18–29 évesek), középkorúak (30–59 évesek) és idősek (legalább 60 évesek) körében. A teljes minta három életkori csoportjában végzett becslések azt mutatják, hogy – várakozásainkkal ellentétben – a romákra, mint sokgyermekes, segélyre szoruló csoportra utaló sztereotípiák felemlegetése a választójogi kérdések előtt csak kismértékben befolyásolta a válaszokat; akik válaszadás előtt ilyen ingereknek voltak kitéve, alig támogatják jobban a gerontokratikus status quót, mint a kontrollcsoport tagjai. A fiatalok körében a becsült hatás mértéke gyakorlatilag zérus, a középkorúak és idősek körében a becsült mérték a kormánypárti-ellenzéki véleménykülönbségek mértékéhez hasonló (és statisztikailag nem szignifikáns).

Az újraelosztás intragenerációs aspektusát hangsúlyozó kísérleti keretben részt vevő alanyok választójogi preferenciái sem különböznek érdemben a kontrollcsoport tagjainak preferenciáitól. A mintába került fiatalok és idősek véleménye a keretezés hatására kismértékben elmozdul a fiatalok jogainak támogatása felé, míg a középkorúak inkább a status quót támogatják még jobban, ha a témát intragenerációs újraelosztási keretben vezetjük fel. De a kísérleti manipuláció hatása egyik csoportban sem szignifikáns statisztikailag.

Kutatásunk fókuszában elsődlegesen az intergenerációs újraelosztás témakeretezésének véleményekre gyakorolt hatása áll. E keret hatására a középkorúak véleménye, ha csekély mértékben is, inkább a gerontokratikus status quo támogatásának irányába mozdul el. Az idősek körében ez az elmozdulás alig érzékelhető (e hatások és e két generáció közötti különbségek nem szignifikánsak). A legfiatalabbak azok, akik számára az adatok tanúsága szerint ez a keret olyan szempontokat helyez előtérbe, amelyek alapján jobban támogatják a saját (és leszármazottaik) érdekét jobban figyelembe vevő választójogi reformokat. Ám a hatás nem túlságosan nagy: Az 1. táblázat harmadik oszlopában az intergenerációs keretnek kitett fiatalokat jelző interakciós változó paraméterbecslése és a hozzá tartozó statisztika a középkorúakhoz viszonyítva mutatja a keretezés hatását. A keretezés valójában a szórás egyharmadával tolja el a véleményeket a fiatalok körében.

Összességében azt láthatjuk, hogy az általunk alkalmazott etnikai ingerek és újraelosztási témakeretek nem befolyásolták érdemben a mintába került emberek választójoggal kapcsolatban kifejtett véleményét. Kivételt képeznek a fiatalok, akiknek a véleménye érzékelhető mértékben változott annak hatására, hogy felhívtuk a figyelmüket az újraelosztás intergenerációs aspektusaira.⁷ Ezekkel az eredményekkel kapcsolatban azonban látni kell, hogy egyre több szakember tartja problematikusnak, hogy kritika nélkül fogadjuk el az emberek ilyen komplex és absztrakt kérdésekben kifejtett véleményét. A hagyományos kérdőíves attitűdvizsgálatok paradigmáját kritizáló kutatók egy része az ilyen, az emberek mindennapi problémájától elemelkedett témákban végzett közvélemény-kutatások létjogosultságát kérdőjelezi meg. Mi a kritikusok egy másik csoportját követjük, azokét, akik azt hangsúlyozzák, hogy az emberek között különbségek vannak a komplex kérdések feldolgozásának módjában (Bizer et al. 2006). E kritikusok elmélete szerint az emberek egy része nehezebben formál véleményt komplex kérdésekben. Az ő válaszaik e témákban inkább ad hoc, szituatív jellegűek, kevésbé tudatosak. Az emberek másik része könnyebben és tudatosabban formál véleményt, és korábban kialakult véleményétől nehezebb látens ingerekkel eltéríteni. A tudatosság miatt viszont jobban reagálhat explicit, racionális feldolgozást igénylő információkra.

⁷ Látni kell, hogy a korosztályos almintákban végzett becslések statisztikai ereje csekély. Tehát az eredményekből nem következtethetünk a hatások teljes hiányára. A mintából becsléteknél jóval nagyobb (pl. ötször nagyobb R^2 -növekedést okozó) hatások mellett lehetnek jó eséllyel statisztikailag szignifikánsak a keretezés hatására vonatkozó, mintára alapozott becsléseink. (Ehhez lásd az előző lábjegyzetben idézett statisztikaerő-becsléseket.) Azonban a középkorúak és az idősek körében a pontbecslések is elhanyagolható mértékű (a középkorúak esetében a várakozásokkal ellentétes irányú) hatásokra utalnak.

Kutatásunkban a nemzetközi szakirodalomban ajánlott kérdések segítségével mértük a válaszadók elhelyezkedését a fent ismertetett véleményalkotási skálán (Bizer et al. 2004), és az eredmények alapján kettéosztottuk a mintát két (a lehetőségek szerint leginkább) egyenlő részre: a kevésbé tudatos, nehezebben véleményt mondó kérdezettekre egyrészt, és a tudatos, könnyebben véleményt formáló kérdezettekre másrészt. A fenti regressziós modellekre vonatkozó becsléseket a fenti két csoportban külön-külön is elvégeztük. Az eredményeket mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat. A választójogi status quo támogatottságát (kompozit változó) magyarázó lineáris regressziók a válaszadói típusok szerint csoportosított két almintában

	(1)	(2)	(3)	(4)
	M2 memó alapú	M3 memó alapú	M2 online feld.	M3 online feld.
<i>Kísérleti manipuláció:</i>				
Intergenerációs téma-keretezés – középkorúak	0,304* (0,0641)	0,304* (0,0599)	-0,0596 (0,751)	-0,0978 (0,599)
Intragenerációs téma-keretezés – középkorúak	0,0922 (0,588)	0,0753 (0,653)	0,115 (0,491)	0,107 (0,528)
'Romák=sokgyerekes szegények' keretezés – középkorúak	0,281* (0,0919)	0,280* (0,0933)	-0,150 (0,383)	-0,126 (0,458)
<i>Korcsoport</i>				
Fiatál: 18–29 éves	-0,271 (0,213)	-0,0583 (0,821)	-0,0160 (0,937)	-0,0225 (0,924)
Idős: 60–X éves	0,0730 (0,773)	-0,0117 (0,967)	0,203 (0,326)	0,165 (0,504)
<i>Interakció: kísérleti manipuláció X életkor</i>				
Intergenerációs#Fiatál	-0,202 (0,541)	-0,228 (0,486)	-0,909** (0,0360)	-0,747* (0,0844)
Intergenerációs #Idős	-0,121 (0,710)	-0,185 (0,567)	0,103 (0,713)	0,0728 (0,792)
Intragenerációs # Fiatál	0,0170 (0,962)	-0,0108 (0,975)	-0,507 (0,126)	-0,444 (0,175)
Intragenerációs # Idős	0,127 (0,701)	0,0668 (0,838)	-0,483* (0,0777)	-0,441 (0,108)
Roma szegények# Fiatál	-0,367 (0,240)	-0,449 (0,146)	0,178 (0,551)	0,202 (0,493)
Roma szegények# Idős	0,0260 (0,939)	-0,00229 (0,995)	0,0957 (0,743)	0,0696 (0,807)
Konstans	-0,242** (0,0451)	-1,150** (0,0402)	0,135 (0,259)	0,181 (0,756)
Esetszám	520	520	480	480
R ²	0,043	0,149	0,044	0,148
Kontrollváltozók	NINCS	VAN	NINCS	VAN

Megjegyzés: p értékek zárójelben, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Az adatok szerint a határozottabb, tudatosabb véleményalkotók körében az újraelosztás intergenerációs aspektusának hangsúlyozása a várakozásainkhoz némileg közelebb eső hatásokat mutatott. Az idősek körében e keretnek nincsen semmilyen hatása, a középkorúak körében pedig kismértékű (statisztikailag nem szignifikáns)

elmozdulás tapasztalható e szempontok hatására a gerontokratikus status quót kevésbé támogató irányba. A fiatalok körében ellenben az elmozdulás a fiatalok jogainak támogatása felé nemcsak statisztikailag, de tartalmilag is jelentős mértékű: közel egyszórásnnyival tolódik el a vélemények átlaga a választójogi véleményeket összegző kompozit változó mentén. Az intergenerációs keret fiatalokra gyakorolt erős hatására vonatkozó becslés robusztus a korosztályok kisebb módosítására: az eredmények hasonlóak, ha 29 helyett 34 éves korig soroljuk a fiatalok csoportjába a válaszadókat (ld. *S3 táblázat*). Ha a véleményalkotási határozottság szerinti csoportosítást változtatjuk meg kettőről háromkategóriásra, akkor azt láthatjuk, hogy a fiatalok körében mért, a várakozásoknak megfelelő intergenerációs keretezési hatás a közepesen határozott véleményalkotók (a középső kategória e dimenzióban) körében mérhető, mérsékelt mértékben. A legtudatosabb egyharmad fiataljai körében a hatás kisebb és ellenkező irányú (de a paraméter nem szignifikáns, és a becslés csekély statisztikai erejű).

Érdekes megnézni azt is, hogy miképpen alakul a kísérleti manipulációk hatása az eredeti három kérdésre adott válaszok esetében (amelyek alapján a választójoggal kapcsolatos nézetek általános, fentiekben elemzett faktorát képeztük). A korábbiakban kifejtett megfontolások alapján itt a határozottan véleményt formálók almintájában becsült regressziós becslések eredményeit mutatjuk be. Az első kérdés a gyermekek után járó szavazójogra vonatkozott. A manipulációk hatására vonatkozó becslések meglehetősen hasonlóak a kompozit változó alapján végzett becslésekhez. Az intergenerációs újraelosztási témakeret nem hat az idősek véleményére, kismértékben növeli a reform támogatottságát a középkorúak körében és nagymértékben a fiatalok között. Ugyanakkor e kérdés esetében az intragenerációs elosztási témakeret is csökkenti a status quo támogatottságát, csak némileg kisebb mértékben.

A második kérdés a fiatalok nagyobb szavazati súlyára vonatkozott. Ez a javaslat állítja leginkább explicit módon szembe a fiatalokat és az idősebbeket. Talán éppen emiatt húzódozott sok válaszadó generációs önértékének kifejezésétől. Mindenesetre a kor véleményekre gyakorolt hatása sem erősebb, mint az előző kérdés esetében, ráadásul az intergenerációs újraelosztási témakeret e kérdés esetében gyengébb befolyásoló tényező volt a fiatalok és középkorúak körében, mint az előző kérdés esetében. Az intragenerációs témakeret hatását is kisebbre becsüli a regressziós modell, mint az előző kérdés esetében (azonban a középkorúakra, úgy tűnik, máshogy hatott ez a keret, mint az idősekre és a fiatalokra, és ez a kontraszt szignifikáns regressziós paramétereket eredményezett).

A harmadik, legkevésbé radikális, és az intergenerációs igazságossághoz ennek megfelelően csekély módon kötődő kérdés a szavazati jog korhatárának kismértékű csökkentésére vonatkozott. Nem meglepő, hogy e kérdésre adott válaszokat a kísérleti manipulációk érdemben nem befolyásolták – a határozott és tudatos véleményformálók körében.

Összegzés és következtetések

Tanulmányunkban a szavazati jog fiatalabb generációk tagjaira történő kiterjesztésének lehetőségeit vizsgáltuk. Morális oldalról tekintve joggal kételkedhetünk a szavazati jog explicit megadásában (döntési képesség az életkorból fakadóan) vagy akár átruházásában (a szülők visszaélhetnek az átruházott jogokkal). Azonban az is jól látszik, hogy míg a jövő generációk érdekképviselőinek bizonyos pillérei már a helyükön vannak, magára a demokratikus választás folyamatára jelenleg nincs semmilyen ráhatásuk. Ezek a pillérek például a környezetvédelmi kérdésekben való képviselő (különböző intézmények vagy alkotmányos korlátok), jogi esetekben való képviselő, vagy pedig egyes kormányzati döntések bizonyos – a jövő generáció érdekeit közvetetten szem előtt tartó – felülvizsgálata (monetáris tanácsok). Ugyanakkor ezekben az esetekben nem a jövő generációk döntési lehetősége van a középpontban, hanem azon ügyek befolyásolása, amelyek hosszú távú hatásai a jövő generációkat érintik.

Empirikus kutatásunkban a szavazási rendszer intergenerációs igazságosságát növelő reformok támogatottságát vizsgáltuk online kérdőíves lekérdezés segítségével, a témát különbözően keretező kérdőíveket használva. A fő kérdésünk a gyermekek szavazati jogára vonatkozott, azaz arra kérdeztünk rá, hogy támogatna-e a megkérdezett három, a gyermekek szavazati jogával kapcsolatos reformot: a szavazati jog megadását (és átruházását a nevelőre), a fiatalok szavazatának átsúlyozását, illetve a választói korhatár csökkentését.

Az első javaslat nem az explicit szavazást jelenti, hanem a gyermekek szavazati jogának elismerését, és annak a nevelői szerepet ellátó személyekre vagy szervezetekre történő átruházását. Ez számos praktikus kérdést felvet, ezekre itt bővebben nem térünk ki. A második javaslat nem a gyermekeket emelné be a szavazók közé, hanem a fiatalabbak szavazatának súlyát növelné a választások során a jelen demográfiai trendeknek köszönhető aszimmetria csökkentésére, a harmadik felvetés pedig a szavazók korhatárának csökkentését célozta meg. A reformok támogatásához való attitűdöket három különbözően keretezett (plusz egy keretezetlen) kérdőívvel vizsgáltuk – ebből az első keret a jóléti rendszer intergenerációs aspektusát (fiatal-idős), a második intragenerációs aspektust (szegények-gazdagok), a harmadik pedig egy etnikai (roma-nagycsaládos) aspektust emelt ki.

Eredményeink azt mutatták, hogy általában a keretezéstől függetlenül ezek a reformjavaslatok nem népszerűek. Az láttuk, hogy a fiatalabbak érdekei kevésbé voltak fontosak az idősebb generációk számára. Ugyanakkor tudni kell, hogy ezek a kérdések nincsenek jelen a köztudatban. Alapvetően a keretezés célja nem információátadás volt, hanem különböző újraelosztási problémák felvetése.

A keretezés a várakozásainkkal szemben hozott érdemi változást a legtöbb társadalmi csoport válaszaiban. Továbbá az általunk felvázolt reformok támogatottsága és bizonyos szociodemográfiai jellemzők között sem találtunk szignifikáns összefüggést. Ezen számottevően az sem változtatott, hogy a határozott válaszadókra

kontrolláltunk. További meglepő eredmény volt, hogy az etnikai keretezés sem hozott számottevő változást a kinyilvánított attitűdökben. Ugyanakkor a fiatal, határozott véleményalkotásra hajlamos választók csoportjában a keretezés, ha nem is jelentős mértékben, de statisztikailag kimutatható módon befolyásolta a politikai reformokkal kapcsolatos véleményeket: A jóléti rendszer intergenerációs újraelosztási aspektusainak hatására némileg nőtt ebben a körben a reformokat támogatók aránya.

Abstract: In this paper, we present the findings of a survey-experiment which addressed the opportunities for voting rights reforms aiming to increase the political weight of younger generations. We hypothesize that due to biases of the public discourse, voters do not see intergenerational redistribution of public resources as unfair so they do not think that current electoral systems are to be changed. Our study sheds light on the legal efforts to improve intergenerational justice and present the findings of a survey-experiment on an online sample of 1000 respondents. The results show that raising the issue of intergenerational justice could increase younger voters' openness to voting rights reforms, but could not diminish the resistance of middle aged and elderly voters.

Hivatkozások

- Aoki, R. – Vaithianathan, R. (2009): Is Demeny Voting the Answer to Low Fertility in Japan? PIE/CIS Discussion Paper No. 435, Center for Intergenerational Studies, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University.
- Aoki, R. – Vaithianathan, R. (2010): Political Economy of Low Fertility and Changing Population Age Structure. Center for Intergenerational Studies, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University.
elérhető: <http://cis.ier.hit-u.ac.jp/Japanese/society/aoki110302.pdf>.
- Aoki, R. – Vaithianathan, R. (2012): Intergenerational Voter Preference Survey – Preliminary Results. letöltve: <http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/handle/10086/22250>.
- Barr, N. A. (2001). *The welfare state as piggy bank: information, risk, uncertainty, and the role of the state*. Oxford: Oxford University Press
- Bizer, G. Y. – Krosnick, J. A. – Holbrook, A. L. – Christian Wheeler, S. – Rucker, D. D. – Petty, R. E. (2004): The impact of personality on cognitive, behavioral, and affective political processes: The effects of need to evaluate. *Journal of Personality*, 72(5): 995–1028.
- Bizer, G. Y. – Tormala, Z. L. – Rucker, D. D. – Petty, R. E. (2006): Memory-based versus on-line processing: Implications for attitude strength. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(5): 646–653.
- Boeri, T. – Börsch-Supan, A. – Tabellini, G. (2002): Pension reforms and the opinions of European Citizens. *American Economic Review*, 92(2): 396–401.
- Boeri, T. (2004): Silence is golden? Assessing the public debate on pension reforms in Europe. Presentation at CEPS 14, September 2004.

- Browning, E. K. (1975): Why the social insurance budget is too large in a democracy. *Economic Inquiry*, 13(3): 373–388.
- Demeny, P. (1986): Pronatalist policies in low-fertility countries: Patterns, performance, and prospects. *Population and Development Review*, 12, Supplement: 335–358. <https://doi.org/10.2307/2807916>.
- Department of Justice and Attorney General (1979): Land and Environment Court. letöltve 2011 április 29.-én http://www.lawlink.nsw.gov.au/lawlink/lec/ll_lec.nsf/pages/LEC_aboutus.
- Deutscher Bundestag (2003): *Mehr Demokratie wagen durch ein Wahlrecht von Geburt an*. Javaslat, Berlin, szeptember 11. <http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/15/015/1501544.pdf>.
- Druckman, J. N., and Leeper, T. J. (2012). Learning more from political communication experiments: Pretreatment and its effects. *American Journal of Political Science*, 56(4), 875–896.
- Evans, M.D.R. – Kelley, J. (2004): Assessing age pension options: Public opinion in Australia 1994–2001 with comparisons to Finland and Poland. *Melbourne Institute Working Paper*, 21: 4.
- Fenge, R. – Werding, M. (2004): Ageing and the tax implied in public pension schemes: simulations for selected OECD countries. *Fiscal Studies*, 25(2): 159–200.
- Foner, A. (1974): Age stratification and age conflict in political life. *American Sociological Review*, 39(2): 187–196.
- Galasso, V. – Profeta, P. (2002): The political economy of social security: A survey. *European Journal of Political Economy*, 18(1): 1–29.
- Gelissen, J. (2001): Old-age pensions: Individual or collective responsibility? An investigation of public opinion across European Welfare States. *European Societies*, 3(4): 495–523.
- Göpel, M. (2009): National policies & international instruments to protect the rights of future generations. Germany, Hamburg: World Future Council. Retrieved from http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/PDF/RepresentationFuture_Generations.pdf.
- Gilens, M. (1999). *Why Americans hate welfare: Race, media, and the politics of antipoverty policy*. University of Chicago Press.
- Gulyás A. (2007): A méltányosságelmélet alapjai. Modellek és nézőpontok *Közgazdasági Szemle*, 54(2): 167–183.
- Hamil-Luker, J. (2001): The prospects of age war: Inequality between (and within) age groups. *Social Science Research* 30(3): 386–400.
- Irwin, S. (1996): Age related distributive justice and claims on resources. *British Journal of Sociology* 47(1): 69–92.
- Jakab, A. (2016): Fenntarthatóság az európai alkotmányjogban. *Közjogi Szemle* 9(3): 1–17.
- Manza, J., & Brooks, C. (1999): *Social Cleavages and Political Change: Voter alignments and US party coalitions*. Oxford University Press, Oxford.

- Mulligan, Casey B. and Sala-i-Martin, X. (1999a): Social security in theory and practice (I): Facts and political theories. NBER Working Paper, 7118.
- Mulligan, C. B. – Sala-i-Martin, X. (1999b): Social security in theory and practice (II): Efficiency theories, narrative theories, and implications for reform. NBER Working Paper 7119.
- Mullinix, K. J. – Leeper, T. J. – Druckman, J. N. – Freese, J. (2015): The generalizability of survey experiments. *Journal of Experimental Political Science*, 2(2): 109–138.
- Persson, T. – Tabellini, G. (2000): *Political Economics: Explaining economic policy*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Schuman, H. (2008): *Method and Meaning in Polls and Surveys*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Silverstein, M. – Parrott, T. M. – Angelelli, J. J. – Cook, F. L. (2000): Solidarity and tension between age-groups in the United States: Challenge for an aging America in the 21st century. *International Journal of Social Welfare*, 9(4): 270–284.
- Street, D. – Cossman, J. S. (2006): Greatest generation or greedy geezers? Social spending preferences and the elderly. *Social Problems*, 53(1): 75–96.
- Tabellini, G. (2000): A positive theory of social security. *Scandinavian Journal of Economics*, 102(3): 523–545.
- The Supreme Court of the Philippines (1993): CRIN – Child Rights Information Network – The Law – Philippines: Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environmental and Natural Resources, 1993. Letöltve 2011. április 29.-én: <http://www.crin.org/Law/instrument.asp?InstID=1260>.
- Turner, B. S. (1989): Ageing, politics and sociological theory. *British Journal of Sociology*, 40(4): 588–606.
- Turner, B. S. (1998): Ageing and generational conflicts: A reply to Sarah Irwin. *British Journal of Sociology*, 49(2): 299–304.
- Vaithianathan, R. – Aoki, R. – Sbai, E. (2013): Support for franchise extension for children: Evidence on Japanese attitude to Demeny voting. CIS Discussion paper series No. 61, Center for Intergenerational Studies, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. Letöltve: <http://econpapers.repec.org/paper/hitcisdps/610.htm>.
- Van den Noord, P. – Herd, R. (1993): Pension Liabilities in the Seven Major Economies. OECD Economics Department Working paper, No. 142.
- Vanhuyse, P. (2013): A Snapshot of Intergenerational Justice: Austria's Performance Compared to Other OECD Countries, European Center, Policy Brief, 2013 Október
- Weinberg, J. D. – Freese, J. – McElhattan, D. (2014): Comparing Data characteristics and results of an online factorial survey between a population-based and a crowdsourced-recruited sample. *Sociological Science*, 1: 292–310. <http://dx.doi.org/10.15195/v1.a19>.